

11. Антонов-Саратовский В. Беседы о туризме. – М. – Л.: Госуд. изд-во, 1930. – 260 с.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1839.
13. На второй туристской конференции // Всемирный турист. – 1929. – № 5. – С. 158.
14. История Украинской ССР в период построения и укрепления социалистического общества (1921 – 1941). – К.: Наукова думка, 1984. – 720 с.
15. Шевчук Г.М. Культурне будівництво України у 1921 – 1925. – К.: вид-во АН УРСР, 1963. – 435 с.
16. Яні С. Краєзнавча робота нацменшостей // Краєзнавство. – 1927. – № 1. – С. 16 – 17.
17. Євтух В.Б., Чирко Б.В. Німці в Україні 1920 – 1990 рр. – К.: ІНТЕЛ, 1994. – 183 с.
18. Про святкування 10-річчя Жовтневої Революції // Бюлетень НКО. – 1927. – № 39. – С. 10.
19. Гурвич Л. Соціалістическое строительство и пролетарський туризм. – М. – Л.: ОГИЗ, 1931.
20. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 8186.
21. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2925.
22. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 5. – Спр. 93.
23. Никель Н. Турист – середняк в Європе. ССРСР и Американський туризм. Как встречать заморских гостей? // Всемирный турист. – 1929. – № 8. – С. 252 – 254.

Аннотація

В статтє рассматривается развитие туризма в 20-х годах XX вв. на территории СССР.

Ключевые слова: туризм, краеведческо-экскурсионная дело, экскурсионная секция, экскурсионные организации, естественно-исторические экскурсии, Общество пролетарского туризма, экскурсионная станция.

Annotation

The development of tourism in the territory of the USSR in 20s of the XX century was analyzed in the article.

Key words: tourism, regional-excursion business, excursion section, excursion organizations, natural-historical excursions, Society of proletarian tourism, excursion station.

**Світлана Візер
(Київ)**

**ЛУЦЬКА ЄПАРХІЯ В КОНФЕСІЙНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ
НАПРИКІНЦІ XVI – В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.**

Головна увага зосереджена на висвітленні розвитку відносин між православними та уніатами в Східній Волині наприкінці XVI – в першій половині XVII ст.

Ключові слова: православна митрополія, уніатська церква, Луцька єпархія, міжконфесійне протистояння.

Релігійна проблематика залишається однією з пріоритетних у наукових дослідженнях вітчизняної історії. Власне, це і обумовило наш інтерес до історії Луцької єпархії періоду, коли були закладені основи конфесійного життя в Україні на кілька наступних століть. Метою цієї наукової розвідки є необхідність прослідкувати характерні риси у взаєминах між православними і уніатами вказаного періоду на прикладі відносно невеликої території Східної Волині. В сучасній історіографії конфесійні відносини досліджуються досить активно, про що переконливо свідчать праці таких авторів, як Б. Гудзяк [1], С. Плохій [2], Л. Тимошенко [3], колективна монографія В. Борисенка та

С. Візер [4]. Безпосередньо релігійним проблемам на Волині присвячені праці М. Довбищенка [5], С. Горіна [6] та інших вчених.

Луцька єпархія вже наприкінці XVI ст. попадає в орбіту активної унійної діяльності. Її церковний глава єпископ Кирило Терлецький був одним із найдієвіших учасників підготовки зближення з Римом. В той же час у даному регіоні мав великі маєтності, а відтак і вплив, князь Костянтин Острозький, який вже з наприкінці 1593 р. зайняв чітку антиунійну позицію. Крім гнівних виступів, палких перемов з унійними ієрархами та звернень до короля з вимогами заборонити укладення унії, старий князь перейшов і до більш активних дій проти уніатів. Така позиція була викликана не запереченням унії взагалі, а тим, що ієрархи не взяли до уваги його унійну програму і бажали виключити Острозького з переговорів з королем та Римом.

Враховуючи контакти князя із лідером козацьких виступів 1595 – 1596 рр. Семерієм Наливайком, про що переконливо довів С. Леп'явко [7], а також на основі відомих нам фактів, про що буде йти мова нижче, маємо підстави говорити про те, що Костянтин Острозький безпосередньо спрямував силу козацтва проти церковних ієрархів та посадовців – прихильників унії. Зокрема, луцький староста Олександр Семашко звинувачував острозького священника Дем'яна Наливайка, що він із загонами князя Петра Вороницького та пана Олександра Гулевича, які підтримували повстання, напали на належне йому м. Тучин, розорили маєток, забрали коней та худобу і знайшли притулок в Острозі [8, с. 12]. Відомо, що луцький староста брав безпосередню участь в унійному процесі, що, очевидно, і стало головною причиною нападу на його маєток. З іншого боку, знаємо про особливе становище Дем'яна Наливайка при князю Острозькому, оскільки він був особистим духівником князя, а очевидно повіреним у потаємних планах останнього. Більше того, повстанські загони на чолі з Григорієм Лободою навіть здійснили напад на Луцький замок – головний осідок Семашка [9, с. 18].

Проте, головним об'єктом козацьких нападів в цей час став сам єпископ Терлецький. Взимку 1595 – 1596 рр. козацький загін Семерія Наливайка за допомогою слуги єпископа князя Флоріана Гедройца пограбував маєтності Луцької єпископії, особисте майно владики та його брата Яроша Терлецького. Так, скориставшись від'їздом К. Терлецького в Рим, 14 грудня 1595 р. вони здійснили наїзд на єпископський маєток Будорож, а 14 лютого 1596 р. – на маєток Дубую, що належав Я. Терлецькому [10, с. 124]. Згодом козаки на чолі з Ф. Гедройцем напали на м. Отавчиці. Повстанці забрали речі єпископа, що зберігались в пінського міщанина Григорія Крупи: золото, срібло, клейноди, шати, церковні убори, гроші, листи, привілеї, справи різні, мамрани на борги значних сум пенезей [10, с. 125]. Золоті і срібні речі вони частково передали “попу острозькому Дем'яну” [8, с. 13]. Звертає на себе увагу те, що головними фігурантами в цій справі виступають дві особистості – К. Терлецький та О. Семашко. Саме вони були на той час найбільш відомими прихильниками унійного процесу в Східній Волині. Водночас, очевидно, ці люди мали тісні контакти, оскільки, в подальших подіях вони виступають спільно, підтримуючи інтереси один одного.

Цікаво, що князь Острозький не використав королівського дозволу на арешт винуватців. Більше того, за його наказом острозький староста Ждан Боровицький кинув до в'язниці єпископських послів [8, с. 14]. Всі ці події можна пояснити лише тим, що козаки нападали на уніатських діячів за замовленням князя Острозького. В цьому випадку, як вважає С. Плохій, вони були скоріше інструментом, ніж самостійним

чинником у релігійній боротьбі 1595 – 1596 рр. і не мали власної релігійної програми [9, с. 19]. Таким чином, Луцький регіон ще до укладення унії став одним із центрів релігійного протистояння.

Офіційне проголошення унії в Бересті восени 1596 р. стало початком відліку нового періоду в конфесійному житті України, головною ознакою якого було існування вже двох українських церков, непримиренних між собою. Луцька єпархія стала однією із головних сцен, на якій відбувалась затята боротьба між представниками православної та уніатської митрополій. Значною мірою це обумовлювалось тим, що це був один із найобжитіших і розвинених районів України, відносно густо заселений, з добре розвинутою системою шляхетського врядування та господарювання. Відразу по закінченню Берестейських соборів 1596 р. місцева шляхта заявила про своє ставлення до розколу в конфесійному русі України. Причому, її позиція була далеко неоднозначною. В 1598 р. на з'їзді у Луцьку волинські шляхтичі на чолі з князем Ю. Чарторийським та каштеляном М. Мишкою склали заяву на ім'я короля і сенату, в якій висловлювали згоду прийняти унію й закликали польський уряд підтримати новостворену церкву і не брати до уваги вимоги православних [11, с. 102 – 103]. У відповідь інша частина місцевої шляхти, що залишилась православною, очолена князем К. Острозьким, виступили проти таких рішень. В наступному році православні шляхтичі вирішили об'єднати свої зусилля з протестантами. На нашу думку, це мала бути політична угода, на яку православні погодились, щоб вистояти на політичній арені Речі Посполитої. На з'їзді у Вільно в 1599 р. було створено православно-протестантську конфедерацію, сторони якої домовились виступати спільно проти прокатолицької політики уряду.

Луцька кафедра не стала винятком і в конфліктах між православними та уніатами за право посідання єпископій. Отримання владичого престолу формально означало належність даної єпархії до тої чи іншої митрополії, що і обумовило гостроту цього питання у міжконфесійних відносинах першої половини XVII ст. Це давало також вагомій підставі претендувати на реальну духовну владу над церковними інституціями регіону. Влітку 1607 р. помирає єпископ Кирило Терлецький, що відразу привело до активної боротьби представників протилежних таборів за єпископську кафедру. Король та папський нунцій підтримували кандидатуру волинського шляхтича католика Остафія Єловича-Малинського. Йому протистояли князь Януш Острозький та депутати Волинського воєводства на чолі з князем Андрієм Козикою [10, с. 370]. Незважаючи на це, саме Єлович-Малинський і став луцьким владикою [10, с. 368 – 369]. Проте, вже у вересні 1607 р. відбувся Луцький сеймик, на якому відбулась гостра дискусія між противниками та прихильниками нового єпископа. Частина шляхти на чолі з волинським воєводою князем Янушем Заславським виступила проти нього, оскільки він досі не прийняв чернечого постригу [11, с. 132 – 133]. Інші заявили про повну довіру Малинському [11, с. 133 – 134]. Очевидно, ці суперечки носили в першу чергу політичний підтекст протистояння різних князівсько-шляхетських угруповань, які вміло використовували релігійний чинник. Адже практика висвячення задовго після отримання церковної посади була загальнопоширеною в Речі Посполитій. Показовим є факт, що лідер православної партії Януш Острозький був католиком.

Це питання знову набрало гостроти в 1620 р., коли луцький єпископський стіл посів Ієремія Почаповський. Знову місцева шляхта протестувала проти ставленика короля,

оскільки він не був уродженцем Волинського воєводства і не мав там маєтностей [10, с. 483], але реально вплинути на ситуацію не могла.

Ще одним важливим аспектом протистояння була боротьба за монастирі та церковні маєтності, володіння якими давало реальні важелі впливу. Як уже зазначалось, головними фігурантами цього протистояння в Східній Волині наприкінці XVI – на початку XVII ст. були К. Терлецький та К. Острозький, які виступали як великі землевласники, а також лідери уніатського та православного таборів у даному регіоні.

Вже влітку 1598 р. єпископ скаржився, що 27 липня загони надвірної міліції князя захопили його с. Будораж, до якого належало шість маєтків (Буще, Півче, Воля, Борщівка, Точивека, Мізоч Малий), а також єпископський двір в Острозькому замку [10, с. 223 – 224]. Владика оцінив нанесені йому збитки в суму чотири тисячі кіп литовських грошей [11, с. 110]. Як бачимо, маєтність Будораж не вперше піддавалась нападам з боку князівської адміністрації. В 1602 р. православні міщани Луцька під керівництвом бурмістра здійснили напад на уніатську церкву Св. Михайла та пограбували її [10, с. 331 – 332].

В 1615 р. наступник Терлецького єпископ Малинський разом з князем С. Сокольським на чолі озброєного загону напав на православну церкву Св. Дмитра, власноручно побив священника Мойсея Соловицького і забрав антимінси [11, с. 145]. Отже, представники обох таборів вдавались до силових заходів, намагаючись за допомогою зброї покращити ситуацію на свою користь.

Конфесійні проблеми ще більш загострювались через втручання в них нової військової й суспільно-політичної сили – козацтва. Причому козаки безапеляційно виступали на боці православних, що значно посилювало позиції останніх. Проте, з початку XVII ст. це було характерно в першу чергу для Подніпров'я, де козацтво поступово ставало реальним господарем. На Волині ж козаки не змогли закріпитись, а відповідно і суттєво впливати на розвиток подій. Більше того, існували групи козаків, що мали приязні стосунки з уніатським духовенством чи навіть служили йому. Зокрема, єпископ Малинський мав на службі невеликий загін козаків, який брав участь у вище згаданому наїзді владика та князя С. Сокольського на православну церкву Св. Дмитра [11, с. 145]. Однак, ці факти не стали масовими, й уніатське духовенство так і не змогло залучити українське козацтво на свою сторону.

Приводом до конфлікту в 1619 – 1620 рр. став дозвіл Сигізмунда III Луцькому православному братству відновити недавно згорілий шпиталь та побудувати при ньому церкву і училище [10, с. 474 – 476]. Це викликало різкий протест уніатського єпископа та духовенства, які скаржились на православних, що вони віднімають у них храми, призначають своїх священників, публічно проповідують проти уніатів [10, с. 479 – 483].

Ще одним центром протистояння став стародавній і заможний Жидичинський Свято-Миколаївський монастир. Тяжба за нього тягнулась більше двадцяти років. Конфлікт щодо володіння монастирем виник ще в 80-х роках XVI ст. Єпископ Мегленський Феофан Грек отримав на нього королівський привілей, але його захопив за підтримки князя К. Острозького львівський єпископ Гедеон Балабан. В 1588 р. патріарх Єремія II підтримав Феофана Грека і відлучив Балабана від церкви, оскільки той не виконав рішення антиохійського патріарха про передачу монастиря Мегленському [12, с. 6 – 7]. Але в дійсності монастир залишився в управлінні Балабана, якому протегував в той час реальний господар Волині князь Острозький. Феофан Грек, не належачи

безпосередньо до кола ієрархів Київської митрополії і не маючи підтримки місцевих можновладців, не мав жодних шансів отримати цю архимандрію.

Інша справа, коли мова йде про луцького єпископа, який, очевидно, був явно невдоволений переходом монастиря до рук Гедеона Балабана. Ймовірно, Терлецький бажав би мати в Жидичині залежного від нього архимандрита або і самому обійняти цю посаду. З грамоти патріарха Єремії II відомо, що в 1589 р. між Г. Балабаном і К. Терлецьким існувала постійна ворожнеча [12, с. 29]. Проте, в наступні роки обидва ієрархи брали безпосередню участь у таємній підготовці унії, що дещо згладжувало конфлікт. Однак, врешті-решт суперечки між Балабаном та іншими ієрархами привели до того, що у вересні 1594 р. М. Рогоза навіть скинув Балабана із єпископської кафедри [12, с. 75]., а останній виступив проти унії. Таким чином він зберігав свою посаду і підтримку певних кіл суспільства, зокрема і князя Острозького.

В 1596 р. в справу втрутився король. Мотивуючи свої дії тим, що родина Балабанів не підтримали унію, він відібрав у них монастир та наказав луцькому старості Олександрові Семашку передати його єпископові К. Терлецькому [10, с. 116]. Але Григорій Балабан (племінник львівського єпископа, якому останній передав обитель в управління, керував досить довгий час монастирем залишаючись світською особою) відмовився виконувати королівський декрет та чинив опір людям старости й єпископа. При цьому він активно спирався на підтримку князя Острозького. Декілька років продовжувалась збройна боротьба за монастир, на який робили наїзди то одна, то інша сторона [10, с. 128 – 184]. Ченці не втручались в це протистояння, але страждав, насамперед, монастир, який постійно грабували, руйнували, порушуючи нормальний ритм чернечого життя. Жидичинський монастир було перепідпорядковано уніатській церкві лише в 1621 р., коли по смерті Балабана архимандритом став уніат Никодим Шибинський [10, с. 495 – 497].

Події в Києві 1620 р., що призвели до висвячення нової православної ієрархії, кардинально змінили розстановку релігійно-політичних сил в Україні. Православна митрополія отримала законну ієрархію і, незважаючи на невизнання офіційною владою Речі Посполитої, мала всі підстави функціонувати як повноправний суб'єкт церковно-релігійного життя та представляти свій народ перед державою. Уніатські владики змушені були визнати це. Проте, сила нового православного митрополита та єпископів у значній мірі базувалась на підтримці козацтва, а тому канонічна влада православного митрополита фактично обмежувалась Києвом та його околицями, поширити ж її в єпархіях він не міг.

В результаті позиції уніатської церкви в єпископіях дещо посилились. Така ситуація була характерною і для Луцької єпархії. Нововисвячений луцький єпископ І. Борискович, хоч й мав осідок в Степанському монастирі, але більше перебував у Києві і не мав підтримки серед населення. З іншого боку ми бачимо досить потужну постать уніатського владики Ієремії Почапівського, що був високоосвіченим, енергійним та талановитим ієрархом нової генерації ченців зреформованого Василіанського чину.

20-ті роки XVII ст. ознаменувались загостренням протистояння між представниками православної та уніатської церков на місцевому рівні. Якщо раніше боротьба відбувалась за право володіння тим чи іншим церковним об'єктом, то тепер фактично всі маєтності були вже розділені і протистояння виливалось у взаємні погроми, наїзди та судові позови [13]. В листопаді 1629 р. мешканці м. Степань здійснили напад на ескорт митрополита Й. Рутського, що їхав зі Львова до Києва. Тільки завдяки заступництву князів Заславських місто не було піддане езекуції [11, с. 183 – 188]. Через рік єпископ

І. Почапівський скаржився, що стефанський староста Рафаїл Збожек разом з стефанськими міщанами незаконно ув'язнили призначеного ним до містечка уніатського священика Атанасія [11, с. 189 – 190].

Церковні реформи Владислава IV мали велике значення для православної церкви, оскільки повернули їй офіційний статус у державній структурі Речі Посполитої. Королівський привілей передбачав перерозподіл єпископій та церковного майна між двома офіційними церквами в Україні. Ці рішення мали безпосереднє значення і для Луцької єпархії, яка з усіма церковними маєтностями мала перейти до православних. Її церковним главою ставав Олександр Пузина. Луцький уніатський єпископ Почапівський отримував Жидичинський монастир, зберігаючи до смерті титул єпископа Луцького. По його смерті жоден уніатський владика не мав права носити титул луцького єпископа [11, с. 207].

Однак, такі кардинальні зміни були далекі від реального стану справ. Адже, на території єпархії продовжували функціонувати близько ста парафій та сім монастирів уніатської митрополії [14, с. 6]. В свою чергу владика І. Почапівський не погоджувався поступитись кафедрою на користь православним. Застосувати до нього силу влада не наважилась, тому Владислав IV пішов на компроміс. В березні 1633 р. було видано грамоту, за якою новообраний луцький єпископ Олександр Пузина отримував Жидичинський монастир, церкву Пречистенської Богородиці (Пречистенський монастир) у передмісті Луцька та маєтки Луцької єпархії – села Тернки і Теремне [10, с. 660 – 662]. Натомість управління єпархією залишалось у віданні уніатського єпископа аж до його смерті. Очевидно, відразу по цьому Пузина вдався до силових методів, щоб підпорядкувати собі Жидичинський монастир. Уніатський архимандрит монастиря Пахомій Оранський стверджував, що православні заволоділи ним незаконно, оскільки не було дотримано юридичних формальностей. О. Пузина, що ще навіть не прийняв постриг, наказав своїм слугам силою захопити монастир, поки архимандрит перебував в Кракові на коронації Владислава IV [11, с. 209 – 210].

Такий розподіл церковних інституцій єпархії закріпив королівський привілей православної церкви від 14 березня 1635 р. Він доповняв попередній документ положенням про те, що після передачі єпископства православним по смерті уніатського владика, Жидичинський монастир з усіма маєтками та Троїцькою церквою відходили до греко-католиків. Села Тернки, Теремне, Седмирки, якими володів О. Пузина, із вступом на Луцьку кафедру залишались за ним і його православними наступниками.

Визнання владою нової православної ієрархії, а ще більшою мірою поділ королівською комісією церковного майна між православними та уніатами стали поштовхом до нового витку протистояння в Україні. В травні 1634 р. були вчинені масштабні погроми в Луцьку. Між студентами єзуїтського колегіуму та православними міщанами, що гуртувались навколо Луцького братського монастиря, виникли сутички. В результаті було розгромлено та пограбовано монастир, православну школу та шпиталь для бідних, студенти побили дітей, престарілих та монахів, поглумились над навчальними книгами [10, с. 680 – 683]. У серпні того ж року погроми повторились, серед православних навіть були вбиті [10, с. 685 – 690].

Ще одним осередком конфлікту стали маєтності нащадків князя Острозького. Проте, в цей час останні вже виступали на захист уніатської церкви. Так, вроджена княжна Анна Острозька (онука К. Острозького), дружина віленського воєводи Ходкевича, не

дозволила православному єпископу А. Пузині провести ревізію в православних церквах і монастирях її маєтностей [10, с. 672 – 675]. Вона також порушила фундушевий запис князя Януша Острозького, за яким прибутки з м. Сураж та прилеглих сіл мали йти на утримання в Острозі Троїцької православної церкви та шпиталю при ній. Але церква коштів не отримувала [10, с. 675 – 678]. Більше того, восени 1636 р. княжна, спираючись на право патронату, перевела в унію всіх своїх підданих, що склало близько тридцяти восьми тисяч мешканців Луцького повіту [11, с. 38]. Це була вагома перемога уніатів в Луцькому краї.

Православні владики теж часто вживали силові заходи в змаганні за церковні бенефіції. Восени 1636 р. виникло протистояння між луцьким уніатським єпископом Є. Почапівським та православним єпископом А. Пузиною. Останній силою підпорядкував собі Михайлівську, Різдвяну та П'ятницьку церкви в Луцьку. Незважаючи на дворазовий присуд трибунального суду та тиск місцевої влади, він не збирався поступатись своєму опоненту і так й не допустив уніатів до церков [10, с. 727 – 729]. Єпископ Почапівський скаржився на Пузину ще й тому, що той протизаконно відновив діяльність православної Покровської церкви [10, с. 733 – 736].

Не відомо, скільки б тривала тяжба між двома владиками однієї єпархії, якби наприкінці жовтня 1637 р. уніатський єпископ не помер. Здавалось, це вирішувало проблеми в Луцькій єпархії. Однак, Владислав IV зробив несподіваний політичний крок, передавши Луцьку уніатську єпархію в адміністративне управління володимиро-берестейському уніатському єпископу Й. Баковецькому [11, с. 244]. Це був відчутний удар для православної церкви. Хоч новий єпископ не висвячувався, але сама кафедра з маєтностями та парафіальними церквами продовжувала належати уніатській церкві. Крім того, православні втрачали і Жидичинський монастир, що передавався митрополиту Р. Корсаку [11, с. 249].

У відповідь А. Пузина силою захопив маєтки уніатського єпископа містечко Рожищі, села з фільварками Жабче, Колодязі, Водиради [11, с. 245 – 247]. Незрозуміло, що застало короля переглянути рішення та віддати перевагу православним. Однак, у квітні 1638 р. Пузина отримав привілей на єпископію Луцьку та Острозьку з усіма церквами та маєтностями [10, с. 738 – 740].

Таким чином, Луцька єпархія стала одним з об'єктів конфесійного протистояння в Україні наприкінці XVI – першої половини XVII ст.

Джерела та література:

1. Гудзяк Б. Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. – Л.: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000. – 426 с.
2. Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
3. Тимошенко Л. З історії уніатської церкви на Київщині (XVI – XIX ст.). – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 70 с.
4. Борисенко В., Візер С. Державотворчі та національно-духовні процеси в Україні першої половини XVII ст. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010 – 154 с.
5. Довбищенко М. Волинська шляхта у релігійних рухах (кінець XVI – першої половини XVII ст.) / Михайло Довбищенко. – К.: ПП М.І. Сергійчук, 2008. – 882 с.
6. Горін С. Православні монастирі Волині другої половини XV – середини XVII ст.: чисельність, статус, релігійно-культурні функції: Автореф. дис. канд. іст. наук. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича, 2000. – 19 с.
7. Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. – Чернігів: Сіверянська думка, 1996. – 284 с.

8. Каманин И. Несколько черт для характеристики князя К.К. Острожского // Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России, издаваемый Киевской комиссией для разбора древних актов. – К.: Типо-Литография И. Крыжановского, 1916. – Вып. 2. – С. 10 – 23.
9. Плохий С. Наливайківська віра // Людина і світ. – 1999. – № 1. – С. 16 – 20.
10. Архив Юго-Западной России, изданный временной комиссией для разбора древних актов. – К.: Типография Н.Т. Корчак-Новицкого, 1883. – Т. 6. – Ч. 1. – 938 с.
11. Документи до історії унії на Волині та Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст. / упор. Довбищенко М. // Пам'ятки: археографічний щорічник. – К.: Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 2001. – Т. 3. – Вип. 1. – 464 с.
12. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. – СПб.: Типография Эдуарда Праца, 1851. – Т. 4 – 529 с.
13. Візер С. Роль православної та уніатської церков у національно-визвольному русі в Україні у 1596 – 1686 рр.: Автореф. дис. канд. іст. наук. – К., 2004. – 20 с.
14. Сенік С. Українська церква в добу Хмельницького. – Л.: Свічадо, 1994. – 22 с.

Аннотация

Главное внимание сосредоточено на освещении развития отношений между православными и униатами в Восточной Волинии в конце XVI – первой половине XVII в.

Ключевые слова: православная митрополия, униатская церковь, Луцкая епархия, межконфессиональное противостояние.

Annotation

The most attention concentrated on development of relations between the Orthodox and Uniates in eastern part of Volyn in the end of XVI-th. – the first half of the XVII century.

Key words: Orthodox Metropolis, Uniate Church, Diocese of Lutsk, inter-confessional conflict.

Ігор Кривошея
(Умань)

РЕЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ УМАНІ В МЕМУАРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ДОБА ПОЛЬСЬКИХ АРИСТОКРАТІВ ПОТОЦЬКИХ (1726 – 1832 рр.)

Важливість джерельної бази для історичного дослідження важко переоцінити. Саме джерела відіграють важливу, навіть першочергову, роль у спробі історика реконструювати минуле.

Серед мемуарної літератури, що відтворює картину Умані у другій половині XVIII століття, особливу увагу привертають спогади Вероніки Кребс, Августа Іванського, Філіпа Вігеля, Євграфа Комаровського, Никифора Хмелевського та інших, які змальовують нам культурне життя міста в 1726 – 1832 рр.

Ключові слова: Потоцькі, Правобережна Україна, Умань, Російська імперія, мемуари, культурне життя міста.

Дослідження історичної дійсності Правобережної України останньої чверті XVIII – початку XIX ст. не може бути повним без вивчення етнокультурної минувшини міського населення. Якщо поглянути на майже 400-літню історію Умані та проаналізувати наявну історико-архітектурну та культурну спадщину, то побачимо, що найбільш упізнавані